

Är det privata politiskt?

Martha-rörelsens ställningstaganden till kvinnors deltagande i samhällslivet 1918–1939

ANNE OLLILA

Kvinnorna i Finland var de första som fick politisk rösträtt i Europa. Rösträtt i kommunala val fick de drygt tio år senare i samband med reformen av kommunallagen 1917.¹ Men hur använde kvinnorna sina politiska rättigheter? Kan man finna några särdrag i deras verksamhet? Hur försökte man aktivera kvinnor till en insats i samhället?

I det följande görs ett försök att besvara dessa frågor genom en analys av Martha-rörelsens verksamhet. Rörelsen var på 1920- och 1930-talen en av de mest inflytelserika kvinnoorganisationerna i Finland och räknade i slutet av trettioalet c:a 84 000 medlemmar, största delen på landsbygden.² Ursprungligen låg organisationens tyngdpunkt inte så klart på landsbygden, utan den grundades av ledare inom Kvinnoaksförbundet Unionen i Helsingfors med målsättningen att aktivera landsbygdens kvinnor. Föreningen Martha grundades 1899 i februarimanifestets efterdyningar och den såg sig som en fosterländsk folkbildningsförening vars primära målsättning var att höja

¹ Före allmän kommunal rösträtt infördes 1917 hade ogifta och frånskilda kvinnor samt änkor haft rösträtt enligt samma principer som män, Sinikka Mustakallio, *Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa*, Vantaa 1988, s. 75, 102.

² *Berättelse över Finlands svenska Marthaförbunds verksamhet 1939*, Helsingfors 1940 och *Marttaliiton vuosikertomus 1939*, Helsinki 1940.

folkets bildningsnivå. Man tänkte sig att via kvinnorna verka för att bilda hela folket, eftersom traditionerna i hemmen överfördes av kvinnorna till de uppväxande släktleden.³

Grundandet av den nya föreningen ledde dock inte omedelbart till väntat resultat. Det föreslagna namnet "Bildning i hemmen" väckte misstro bland de ryska ämbetsmännen, som var skeptiska mot alla finländska folkbildningsorganisationer eftersom man misstänkte att de underbläste nationalistiska strävanden. Initiativtagarna beslöt därför att gå in för namnet Martha eftersom de ryska myndigheterna förhöll sig positivt till religiösa sammanslutningar.⁴

Samtidigt förändrades också verksamhetens karaktär, eftersom man fastslog att organisationens huvudsakliga verksamhetsform skulle vara upplysning i huslig ekonomi.⁵ Föreningen började sålunda ordna kurser i matlagning och handarbete samt bedriva rådgivning rörande trädgårds- och hönsskötsel m.m. Den praktiska inriktningen motiverades med att folket inte kunde bilda sig utan en stabil ekonomi. Det ideella bildningsarbetet hade alltså inte avskrivits utan fortgick parallellt med hushållskurserna. Folkbildningsidealet förverkligades genom att man tog upp fosterländskhet, nykterhet, religion, sedlighet, kvinnans rättigheter, människans skyldigheter gentemot sina medmänniskor och det omgivande samhället o.s.v. Bildningsarbetet kompletterades av att marthorna distribuerade småskrifter och under de första åren utgjorde detta en central arbetsform.⁶

Kvinnosaksförbundet Unionen och Martha-föreningen samarbetade ännu under rösträttskampen 1905-1906, men därefter fjärmade

³ Bildning i hemmen, prot. 23.3.1899, Martha-organisationens arkiv III Ca 1, RA. Alli Nissinen, 'Muistelmia Marita-yhdistyksen alkua ajoilta', *Marita-yhdistys 1899-1924*, Helsinki 1924, s. 13.

⁴ Bildning i hemmen, prot. 25.9.1899, Martha-organisationens arkiv III Ca 1, RA. Manja Haltia, *Marittatoiminta 1899-1949*, Helsinki 1949, s. 22-23. Henrik Stenius, *Frivilligt. Jämlikt. Samsällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*, SSLF 545, Helsingfors 1987, s. 90.

⁵ *Martha-föreningens stadgar 1900*, Helsingfors 1900.

⁶ Nissinen, s. 21. T.ex. år 1903 distribuerades ca 12 000 exemplar (11 700 finsk- och 700 svenskspråkiga) av föreningens småskrifter, Martha-föreningens verksamhetsberättelser 1901-1903.

organisationerna sig från varandra och samarbetet upphörde.⁷ Kvinnofrågan kvarstod dock på marthornas program. I organisationens stadgar utsades aldrig klart att dess strävan var att öka kvinnors samhällsaktivitet,⁸ men i tidskrifterna *Emäntälehti* och *Husmodern* behandlades frågan kontinuerligt. Martha-föreningen splittrades på språklig grund 1924 i Suomalainen Marttaliitto och Finlands svenska Marthaförbund. Organisationerna fortsatte dock att samarbeta inom ett gemensamt utskott och i huvuddrag var deras program mycket likartade, vilket gör det motiverat att i fortsättningen behandla dem gemensamt.

Delningen kom emellertid också till synes i Martha-rörelsens regionala stöd (fig. 1–2). Av historiska skäl hade Suomalainen Marttaliitto på 1920- och 1930-talen sitt starkaste stöd i Karelen. När Martha-föreningen inledde sin verksamhet vid sekelskiftet försökte man särskilt aktivt grunda lokalavdelningar i Karelen för att man ville förhindra en förryskning av landskapet. Ett annat starkt stödområde fanns i de svenskspråkiga kusttrakterna; i slutet av 1930-talet fanns det c:a 20 000 svenskspråkiga marthor.

Marthaförbundens medlemmar fanns huvudsakligen på landsbygden och verksamheten inriktades i främsta rummet på bondmoror och husmödrar, vilket också kommer till synes i förbundens tidskrifter som inte skrev om förvärvsarbetande kvinnor och deras problem. Det finska Marthaförbundet uppgjorde 1935 en noggrann medlemsstatistik som visade att 63,7% av medlemmarna hörde till jordbrukarbefolkningen, 13,3% till arbetarbefolkningen, medan 14,3% var funktionärer, hantverkare o. motsv. och 8,7% tjänsteinnehavare.⁹ Organisationen hade alltså också medlemmar ur arbetarklassen, men de var betydligt färre än husmödrarna på landsbygden.

Martha-rörelsen försökte emellertid både på det lokala och förbundsplanet värva ledare närmast bland kvinnor ur den bildade klas-

⁷ Anne Ollila, "Yhteiskunta kaipa äidin sydäntä ja naisen kättä" – *Martta-aate vuosina 1918–1939*, opublicerad licentiatavhandling, Turun yliopisto 1989, s. 30.

⁸ Stadgar för Martha-föreningen 1907 och 1919, för Finlands svenska Marthaförbund 1924 och 1935 och för Suomalainen Marttaliitto 1924 och 1935.

⁹ Suomalainen Marttaliitto, verksamhetsberättelse 1935. För Finlands svenska Marthaförbund finns ingen motsvarande statistik.

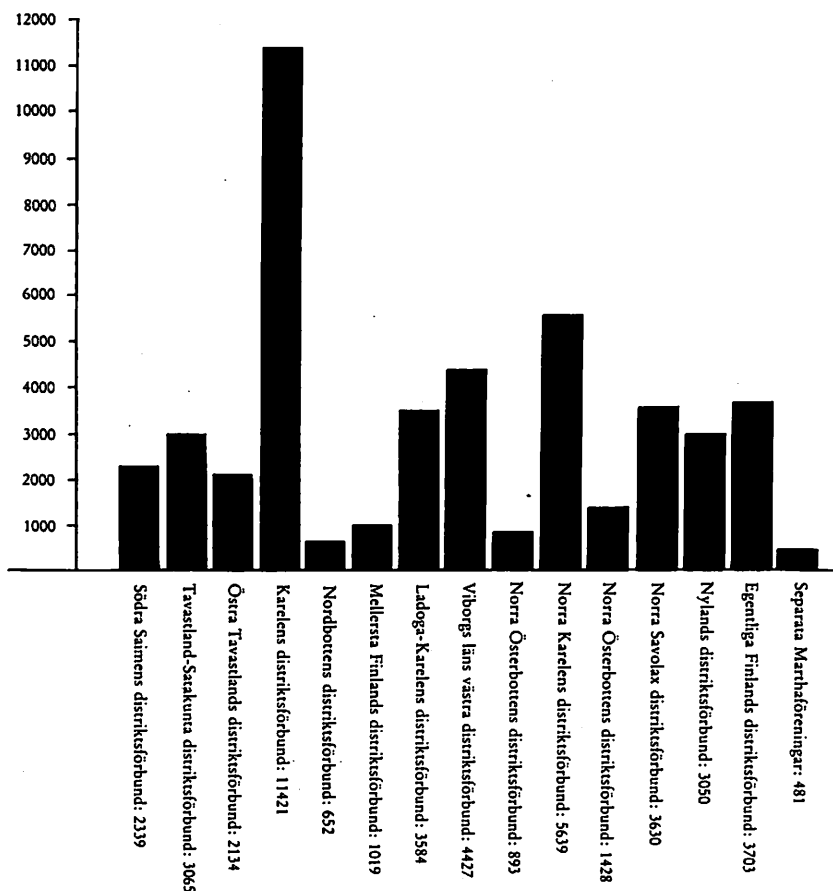

Fig. 1. Suomalainen Marttaliitos distriktsförbund och deras medlemsantal 1935. Sammanlagt 47 465 medlemmar.

Källa: Suomalaisen Marttaliiton vuosikertomus vuodelta 1935.

sen.¹⁰ Rörelsen präglades mycket länge av en folkbildaranda. Man såg inget motstridigt i att ledarna var funktionärer, tjänsteinnehavare och företagare, medan medlemskåren bestod av "kvinnor av folket", utan detta förefaller att ha utgjort en grundläggande faktor i rörelsens karaktär. Husmödrarna och arbetarkvinnorna utgjorde synbarligen

¹⁰ Ollila, s. 59–61.

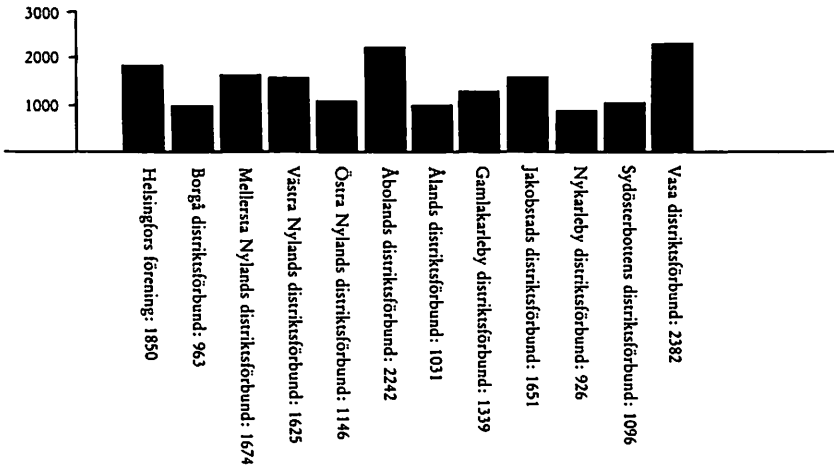

Fig. 2. Finlands Svenska Marthaförbunds distriktsförbund och deras medlemsantal 1935. Sammanlagt 17925 medlemmar.

Källa: Berättelse över Finlands svenska Marthaförbunds verksamhet år 1935

den del av medlemskåren som skulle ta emot rådgivning och handledning. Avsikten var däremot inte egentligen att komma med råd till kvinnor ur den bildade klassen, utan dem ville man primärt engagera för att leda organisationerna och bära upp verksamheten.

Under 1920- och 1930-talet strävade Martha-rörelsen mycket målmedvetet till att vidga kvinnors verksamhetsförutsättningar i samhället. Försöken att aktivera kvinnorna koncentrerade sig speciellt till vissa valår då man inför kommunal- och riksdagsval uppmanade kvinnor att ställa upp samt att rösta på kvinnliga kandidater. Inför valåret 1936 sände Suomalainen Marttaliittos verksamhetsledare Elli Saurio t.o.m. ut ett cirkulär till samtliga Martha-föreningar och byklubbar där hon uppmanade dessa att vidta åtgärder för att lämpliga personer och fr.a. kvinnor skulle inväljas i kommunalfullmäktige.¹¹

Ett motiv bakom dessa kampanjer för att få kvinnorna till valur-

¹¹ Suomen Marttaliittos cirkulär till medlemsföreningar och klubbar 14.9.1936, Martta-organisationens arkiv III Dbb 1, RA.

norna bestod i den ändrade lagstiftningen; den nya kommunallagen som trädde i kraft 1917 gjorde det angeläget att kvinnorna utnyttjade sin rösträtt.¹² År 1936 stiftades lagar om barnskydd och om kommunala vårdnämnder. En av medlemmarna i nämnderna måste vara kvinna, vilket gav eftertryck åt kraven att kvinnorna borde utnyttja sin rösträtt och fullgöra sin medborgerliga plikt.¹³

Lagstiftningen var en motivering för att aktivera kvinnor i samhället, men viktigare argument för kvinnliga insatser i samhällslivet står att finna i marthornas familje- och samhällsuppfattning. Familjen användes som motivering då man ville ge kvinnor större inflytande i samhällsfrågor. Man tänkte sig att på samma sätt som familjen inte kunde komma till rätta utan kvinnans arbetsinsats, måste också samhället byggas upp genom samarbete mellan män och kvinnor. Marthorna upprepade ständigt den grundläggande tesen, att hem och samhälle inte kunde skiljas från varandra. Man ansåg att kvinnorna representerade värden som var centrala för familjen och att det därför var nödvändigt att de deltog i beslutsfattandet i samhället. Man ville ge de principer som gällde hemmet en vidare spridning också i samhället utanför.¹⁴ Man ville påverka hela samhället med hjälp av vissa ideal och målsättningar. Marthornas verksamhet tog alltså inte sikte enbart på kvinnorna och hemmen, utan avsikten var att den skulle ha en vidare samhällsrelevans.

Den centrala tankegången var att man antog att kvinnor hade anorlunda värderingar än män, vilket bl.a. framfördes på följande sätt:

Kvinnorna i hemmen måste också kunna ge samhället något, berika det med något ur deras eget liv. I sina hem, i sin egen värld, följer husmödrarna och familjemedlemmarna principen att tjäna och uppoffra sig i kärlek. Denna tjänandets princip bör utsträckas också till samhället. . . . Samhället behöver en moders hjärta och en kvinnas hand. Ett lyckligt samhälle kan bara byggas med gemensamma krafter. För att bygga ett samhälle, likaväl som för att bygga ett lyckligt hem, behövs både mannens och kvin-

¹² *Emäntälehti* 11/1918, s. 143.

¹³ Suomalainen Marttalittos cirkulär till föreningar och byklubbar 14.9.1936, Martha-organisationens arkiv III Dbb 1, RA. *Emäntälehti* 11/1936, s. 328–329, 4/1939, s. 98–100, 6/1939, s. 198, 9/1939, s. 265–266.

¹⁴ Se t.ex. *Emäntälehti* 4/1919, s. 61, 2/1926, s. 47–49, 3/1930, s. 79–81, 10/1931, s. 405, 6/1936, s. 174–175. *Husmodern* 6/1924, s. 119–120, 2/1939, s. 29, 4/1939, s. 81.

Nr 1 • 1937

Husmodern

JANUARI • XXXV ÅRG

SUOMALAISEN MARTTALIITON JULKAISU

Emäntä

L e h t i

Huoneen salatti

111 PÄIKYLÄMPPI
KOKKEIKKON
KOKKELAVAN
KOKKEIKKON

Helmikuu 1939
XXXVII vuosikerta

2

Tidskriften *Emäntälehti* och *Husmodern* började utkomma regelbundet 1903, ett provnummer hade utkommit föregående år. Till en början var innehållet i de två tidskrifterna identiskt, i de första numren hade de finskspråkiga artiklarna ord för ord översatts till svenska och tvärtom. Under 1910-talet började innehållet bli allt mera olika som en följd närmast av att läsarna skickade in brev och artiklar som var avsedda antingen för den finska eller svenska läsekretsen. De svenskspråkiga marthorna skrev ofta bl.a. om festen på Runebergsdagen. Eftersom de finskspråkiga marthorna inte firade denna dag på samma sätt fanns det ingen orsak att publicera artiklarna i *Emäntälehti*. Då Marta-föreningen delades år 1924 gick tidskrifterna definitivt olika vägar, men deras principiella linje förblev identisk. Båda försvarade hemkulturen och presenterade de senaste nyheterna inom den husliga ekonomin.

nans krafter. För att uppnå ett enigt och bättre samhälle måste man finna en ny nyckel, den nyckel som skapar lyckliga hem – kärleken och principen att tjäna i kärlek.¹⁵

Kvinnorna borde inte konkurrera med männen, utan man borde i stället sträva till att deras verksamhetssfär – det vård- och omsorgsarbete de utförde hemma – utvidgades så att den omfattade hela

¹⁵ *Emäntälehti* 5/1939, s. 133.

samhället. Dessutom utgick man från att kvinnorna skulle bidra med en balanserande faktor i beslutsfattandet. Man ansåg med andra ord att kvinnorna representerade "mjukare" och mänskligare värden än männen och att samhället behövde just dessa värden. Man önskade att kvinnorna skulle verka i samhället utgående från dessa utgångspunkter och försvara de svagas och förtrycktas intressen.

Mot denna bakgrund ansåg man att kvinnornas verksamhetsfält fr.a. skulle omfatta undervisnings- och uppfostringsfrågor samt sådana uppgifter som föll inom hälsovårdens och barnskyddslagens ram. Man ansåg att kvinnorna hade de "naturliga" böjelser och egenskaper, som behövdes för att lösa dylika frågor.¹⁶ På detta sätt utvecklades en arbetsfördelning i samhället som delvis existerar än idag och som går ut på att kvinnorna inom kommunalpolitiken och i riksdagen på sitt ansvar får undervisnings- och socialsektorn. På detta sätt blev kvinnorna samhällsmödrar som i hemmen sörjde för sin familjs välbefinnande och i samhället tog hand om motsvarande vård- och omsorgsuppgifter. Barnskyddslagen 1936 bidrog för sin del till denna utveckling.

Aktiveringen av kvinnorna till en insats i samhället var en mycket central fråga i marthornas verksamhet och det är därför skäl att dryfta i vilken mening rörelsens verksamhet var politisk. Officiellt var Martha-rörelsen opolitisk och den betonade starkt att den var neutral i politiska frågor.¹⁷ Men var går gränsen mellan politik och allmän samhällelig aktivitet?

Abby Peterson har definierat politisk aktivitet som en organisering som uttrycker en avsikt att ändra tillståndet i samhället. Enligt henne kanaliseras kvinnors politiska verksamhet till samhällliga rörelser därför att det för dem är svårt att vinna inflytande genom traditionella politiska kanaler, d.v.s. genom partipolitik. Kvinnorna förändrade inte den partipolitiska bilden då de fick rösträtt, vilket berodde på partisystemets interna struktur.¹⁸ De politiska partierna

¹⁶ *Emäntälehti* 11/1918, s. 143, 3/1930, s. 79–80, 6/1936, s. 174–175, 5/1939, s. 132–133. *Husmodern* 6/1939, s. 146.

¹⁷ Se t.ex. Ollila, s. 33, 97–101.

¹⁸ Det har förvisso gjorts försök att grunda kvinnopartier. Martha-föreningens grundare Lucina Hagman föreslog 1922 att kvinnorna skulle förena sina krafter i val.

skapades av män och de verkar i högre grad på männens villkor än enligt kvinnors behov. Å andra sidan har det varit svårt för kvinnor att förena sina krafter och grunda egna partier p.g.a. att skillnader i fråga om klass, utbildning, civilstånd m.m. försvårat samverkan. Kvinnorna har därför stannat inom de existerande partierna.¹⁹

Kvinnors deltagande i partipolitiken begränsas av många faktorer. Deras "livssituation", d.v.s. familjebanden, förhindrar samhällelig aktivitet och de har mindre politiska resurser (utbildning, kontakter o.s.v.). De största hindren består dock otvivelaktigt i maktmekanismerna som utestänger kvinnor från politisk verksamhet som domineras av män. Kvinnorna måste därför i sin samhällliga aktivitet ty sig till inofficiella kanaler och då erbjuder olika samhällliga rörelser ett viktigt alternativ eftersom det är lättare för kvinnor att engagera sig i dem. Peterson betonar också, att det är viktigt att vid forskning rörande kvinnors politiska makt och aktivitet undersöka deras verksamhet inom olika samhällliga rörelser.²⁰

Irma Sulkunen har kommit fram till likartade slutsatser i sin forskning rörande kvinnornas massorganisering i Finland i början av detta sekel. Enligt henne var det uttryckligen männen som politiserades och anslöt sig till partierna i början av 1900-talet. Bland kvinnorna var det bara arbetarklassens kvinnor som gick med i politiseringen, men också de uppvisar en klart lägre aktivitet än deras manliga kamrater. Medelklassens kvinnor förhöll sig återhållsamt till politiseringen, men verkade i stället inom ramen för olika kristligt-sedliga sammanslutningar och inom nykterhetsverksamheten. De separata föreningar som grundades av medelklassens kvinnor, såsom Vita Bandet, Martha-rörelsen och KFUK kan enligt Sulkunen ses som

I Sverige organiserade en del av kvinnorna sig i en egen kandidatgrupp i valen 1927 och 1928, Ada Äijälä, *Suomalainen naisliitto – Finska kvinnoförbundet, Bidrag till kvinnorörelsens historia i Finland. Festskrift utgiven till tredje Nordiska kvinnosakskongressen den 3–5 juni i Helsingfors, Helsingfors 1924*, s. 63–64. Jarl Torbacke, 'Kvinnolistan 1927–28 – ett kvinnopolitiskt fiasko, *HT (Stockholm) 1969*, s. 165–169, 179–182.

¹⁹ Abby Peterson, *Women in Political "Movement"*, Göteborg 1987, s. 1, 14.

²⁰ Peterson, *Women in Political "movement"*, s. 133. Idem, 'Naiset yhteiskunnallisissa liikkeissä, Aino Saarinen, Eva Hänninen-Salmelin, Marja Keränen (red.), *Naiset ja valta. Naisnäkökulmia "hyvinvointivaltioon"*, Jyväskylä 1987, s. 116.

spegelbilder eller parallellorganisationer till männens aktivitet inom partierna.²¹

Ifall politik uppfattas på detta sätt som ett vitt begrepp och som strävanden att påverka samhället på olika sätt, kan man anlägga en helt annorlunda synvinkel på Martha-rörelsens verksamhet under 1920- och 1930-talen. Trots den officiella neutraliteten hade marthornas verksamhet en politisk aspekt eftersom rörelsen försökte aktivera kvinnor till medborgerlig verksamhet och förmå dem att utnyttja sin rösträtt. Det var emellertid inte tillfyllest att enbart rösta, utan man hoppades dessutom att kvinnorna uttryckligen skulle rösta på kvinnor.

Hur såg då Martha-rörelsens samhällliga reformprogram ut och vilka var dess grundläggande utgångspunkter? Utgångspunkten för hur marthorna såg på kvinnans ställning var familjen. Rörelsen omfattade genast från början av sin verksamhet uppfattningen att kärnfamiljen utgjorde samhällets centrala element. Kvinnan tillskrevs en viktig roll som centralfigur och upprätthållare av denna familjeform. Kvinnans roll i samhället betraktades via och i förhållande till familjen, men samtidigt såg man hela samhället som ett system vars viktigaste enhet var familjen. Förhållandet mellan familj och samhälle sågs som en växelverkan där enskilda hem sammantagna bildade samhället. Samhället återverkade i sin tur på familjerna och relationerna inom familjerna.

Varför tillmättes hemmen och familjerna en så stor roll i samhället? Enligt marthorna var det hemmens uppgift att fostra goda och laglydiga medborgare som älskade fosterlandet. Denna uppgift kunde inte fyllas av någon annan form av fostran. Kvinnans uppgift som mor och fostrare samt upprätthållare av familjen uppfattades därför som viktig. Man ansåg att varje hemmavarande kvinna för sin del

²¹ Irma Sulkunen, 'Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus', Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds och Henrik Stenius (red.), *Kansa liikkeessä*, Helsinki 1987, s. 171–172. Idem, 'Naisten yleinen järjestäytyminen ja naisaisaliike vuosisadan vaihteessa', Katarina Eskola, Elina Haavio-Mannila och Riitta Jallinoja (red.), *Naisnäkökulmia*, Helsinki 1978, s. 128–129.

bidrog till att skapa ett nytt samhälle och på ett avgörande sätt påverka den framtida samhällsutvecklingen.²²

Mannens och kvinnans roll inom familjen definierades åter så att man förväntade sig att båda tillsammans skulle arbeta för familjens bästa. Man utgick dock från att kvinnan närmast ansvarade för familjen och för att en god anda rådde i hemmet, liksom även för familjens nykterhet och moral. Husmorsrollen betraktades som ett kall som varje kvinna borde uppfylla. Mannens främsta uppgift var att försörja familjen.²³

Utgående från denna rollfördelning förordade marthorna en motsvarande rollfördelning också i samhällliga frågor, men det väsentliga var att de ansåg att de värden som sammanhögde med familjen var "kvinnliga" och inte ville att kvinnorna skulle avstå från dem. Då man förde kampanjer för att kvinnorna skulle engagera sig i samhällsfrågor, ville man inte att de skulle ge sig in i politisk verksamhet på männens villkor, utan man försökte ändra politikens praxis så att den lämpade sig för kvinnor. Man tänkte sig att ifall kvinnor fick inflytande i samhället skulle de använda sitt inflytande på ett annat sätt än männen och förändra samhället i en bättre riktning.

Martha-rörelsens ställningstaganden kunde sammanfattas i slagordet "det privata är politiskt". Man ville integrera de värden som rådde inom familjen som en del av samhällets värden. Man måste därför ställa fråga i vilken mening hemmet var en privat livssfär, eller om det överhuvudtaget var det?

Satsen "hemmet är samhällets hjärta" återkom flera gånger i marthornas tal och skrifter.²⁴ Men vid närmare granskning framgår att den inte syftade på hemmet som privatsfär, utan marthorna betraktade hemmet som samhällsordningens grundcell. Hemmet sågs som en egen värld, men inte i motsättning till aktivitet i samhället.

Det förefaller alltså som om Martha-rörelsen inte skulle ha accepterat en skarp indelning i privat och offentligt. Man ställde inte hem-

²² *Emäntälehti* 10/1918, s. 124, 10/1920, s. 145, 6/1924, s. 133, 2/1929, s. 47, 7-8/1929, s. 238, 1/1936, s. 7. *Husmodern* 3/1924, s. 59-60, 10/1927, s. 192, 3/1929, s. 64, 11/1930, s. 342.

²³ *Emäntälehti* 10/1920, s. 142, 9/1925, s. 202, 9/1928, s. 286, 5/1939, s. 125-126. *Husmodern* 10/1921, s. 179-181, 5/1924, s. 105.

²⁴ Se tex. *Emäntälehti* 7-8/1929, s. 238, 9/1939, s. 262-266.

met som privatsfär och samhället som offentlig verksamhet mot varandra, utan det var fråga om en arbetsfördelning. Oavlönat arbete i hemmet betraktades som kvinnans uppgift och lönearbete utanför som mannens. Man ville dock garantera kvinnans rätt till lönearbete och fritt yrkesval, ty alla kvinnor grundade inte familj och ville inte stanna hemma. Arbetet för familjen betraktades som kvinnans "naturliga" kallelse, men samtidigt betonades, att varje kvinna borde skaffa sig något slag av yrkesutbildning, eftersom husmoderns ställning trots allt var otrygg. Dessutom måste man beakta att många Martha-ledare själva var karriärkvinnor, en stor del lärare.²⁵

Enligt marthorna fanns det inget behov av att vidga samhällssfären i riktning mot hemmet, efter hemmet redan hade en stor betydelse i samhället. Däremot tänkte man sig, att samhället kunde lära sig av familje-institutionen och de värden som var rådande inom den. Kvinnoorganisationerna ville på detta sätt skapa en ny politisk praxis och ett annorlunda sätt att vara samhällsaktiv. Man försökte skapa en verksamhetsmodell som passade kvinnor bättre och som byggde på deras erfarenheter.

Vid sidan av Martha-rörelsen framförde också andra kvinnoorganisationer mycket likartade ställningstaganden om kvinnornas samhälleliga roll och om hemmets betydelse i samhället. Kvinnoorganisationernas och Työläisnaisliittos [Arbetarkvinnoförbundets] program var till vissa delar förbluffande lika Martharörelsens.²⁶

Även om marthorna ansåg att kvinnorna i främsta rummet bar ansvaret för hemmet och att deras politiska aktivitet uppfattades som

²⁵ *Emäntälehti* 1/1924, s. 13–14, 4/1928, s. 117. *Husmodern* 10/1921, s. 188–189, 7–8/1927, s. 152–154, 6/1939, s. 154, 156. Ollila, bilaga 1.

²⁶ *Suomen sosialidemokraatti* 29.3.1936. Hedvig Gebhard, 'Suomen naiset eduskuntatyössä', *Puoli vuosisataa naisasiatyötä, Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhla-julkaisu 1884–1934*, Helsinki 1934, s. 81–82, 95. Sylvi-Kyllikki Kilpi, *Työläisnaisen kasvatuskysymyksiä*, Hämeenlinna 1935, s. 3. Sylvi-Kyllikki Kilpi och Airi Sinervo, *Sosialidemokraattisten naisten valtiollinen toiminta*, Helsinki 1937, s. 49. Elli Nurminen, 'Sos.-dem. työläisnaisliiton kotitaloudellinen toiminta', *Työn naisen juhluvuosi*, Helsinki 1950, s. 136–141. Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasiالیkkeen taistelukaudet. Naisliike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallisaatteellisen murroksen heijastajana*, Helsinki 1983, s. 106, 115. Irma Sulkunen, *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*, Helsinki 1989, s. 109–112.

en utvidgning av vård- och omsorgsfunktionerna från hemmet till samhället, innebar detta dock inte att kvinnan skulle stängas in i hemmet. Kvinnoorganisationerna upplevde ultrahögerns frammarsch på trettioalet som en skrämmande företeelse, eftersom de ansåg att den hotade kvinnornas rättigheter. Mandi Hannula, som var aktiv både i kvinnoorganisationen Suomen Naisyhdistys och i Marthaörelsen, skrev 1934 i den förra föreningens 50-årshistorik:

Kvinnorna har alltid varit tvungna att hålla ett försvarsvapen i ena handen och en murslev i den andra. Under denna tid behöver vi speciellt försvarsvapen och en försvarsattityd. Den reaktion som för närvarande gör sig bred i Centraleuropa hotar att höja huvudet också i våra demokratiska förhållanden. Den har också här fäst blicken i synnerhet på gifta kvinnor i offentlig tjänst. Man hävdar att deras plats är vid spisen och vaggan. Den självständighet för husmödrar och deras ansvar för sin familjs underhåll som nyligen med möda uppnåtts är alltså hotad. Vi måste genast från början och med kvinnornas samlade front avvisa denna reaktionära rörelse.²⁷

Emäntälehti tog inte lika uttalat ställning för kvinnans rättigheter, men frågan berördes 1930 då man beklagade kvinnornas passivitet i det nyligen timade riksdagsvalet och konstaterade att rättigheter som inte utnyttjas glöms bort och förvittrar.²⁸

Strävan att trygga kvinnornas rättigheter konkretiserades vid det stormöte för kvinnor som hölls 1936. I mötet deltog 22 kvinnoorganisationer, men Arbetarkvinnoförbundet fick ingen inbjudan, utan ordnade en egen fest på den internationella kvinnodagen. Vid stormötet hölls föredrag om kvinnans ställning och samhälleliga aktivitet, men huvudmålsättningen var att aktivera kvinnorna att använda sin rösträtt, eftersom tre val skulle hållas 1936 (riksdags-, kommunal- och elektorsval). Mötets huvudorganisatör var Hedvig Gebhard och hon intervjuades i många tidningar. I *Maaseudun Tulevaisuus* konstaterades "... att det förefaller som om en rätt allmän uppfattning

²⁷ Mandi Hannula, 'Naiset ja virat', *Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlajulkaisu 1884-1934*, Helsinki 1934, s. 108. Se även Nurminen, s. 140.

Sedan 1926 hade kvinnor kunnat utnämnas till de flesta statliga tjänster; rätten till kommunala tjänster infördes i samband med reformen av kommunallagen 1917, Mustakallio, s. 80.

²⁸ *Emäntälehti* 11/1930, s. 345-346.

skulle vara att kvinnan borde tåga i politiken".²⁹ Stormötet ordnades för att ändra på denna uppfattning; åtminstone ville man övertyga kvinnorna om att de inte frivilligt borde avstå från sina rättigheter.

Vid konferensen antogs flera resolutioner och klämmor som avspeglade farhågorna beträffande kvinnans ställning. Man vädjade till kvinnorna att de skulle utnyttja sin rösträtt, ställa upp flera kvinnliga kandidater och även rösta på dem. Dessutom önskade man fästa beslutsfattarnas uppmärksamhet vid att yrkesutbildningen för kvinnor borde utvecklas. Separat framfördes kravet att varje kvinna borde ha samma rätt att utföra lönearbete som män. Likaså framfördes kravet att moderskapsvården borde ordnas och att kvinnornas representation borde utökas i kommittéer på vårdområdet.³⁰

Det faktum att vårdområdet lyftes fram som den enda konkreta samhällsverksamhet där mötet ville säkra kvinnors deltagande, visar att den samhälleliga arbetsfördelningen mellan män och kvinnor stabiliserats. Man hade legitimerat socialsektorn som kvinnornas arbetsfält och det var en inriktning som man ville stärka. Det politiska livets övriga sektorer fick männen behålla. Stormötet hotade på intet sätt männen politiska makt, utan befäste den rådande samhälleliga arbetsfördelningen mellan könen.

Enligt Peterson har ett särdrag i kvinnornas politiska verksamhet varit deras strävan att förbättra de vanlottades ställning. Kvinnors aktivitet inom folkrörelserna har stått i samband med att dessa lyft fram kvinnors speciella intresseområden som politiska frågor. Specialintressena har åter byggt på den arbetsfördelning mellan könen enligt vilken kvinnorna svarar för arbetskraftens reproduktion och männen för produktionen av förnödenheter. Kvinnornas gemensamma erfarenheter av reproduktionen har skapat en bas för en kvinnokultur som präglats av erfarenheterna av omvårdnad och en undertryckt ställning. Kvinnokulturen ger innehåll åt kvinnors politiska aktivitet och kvinnor organiserar sig politiskt för att hjälpa andra. Därför har de i allmänhet varit mera intresserade av lokala än av riksfrågor. Kvinnors verksamhet inom lokalförvaltningen och kommunalpoliti-

²⁹ *Maaseudun Tulevaisuus* 24.3.1936.

³⁰ *Maaseudun Tulevaisuus* 28.3.1936.

ken kan ses som en utvidgning av deras insatser inom vård och omsorg; deras aktivitet på lokalplanet beror på att kommunalpolitiken i större utsträckning behandlar frågor som berör vardagen.³¹

Eftersom kvinnorna tagit hand om den sociala reproduktionssektorn har detta samtidigt inneburit att de kommit att ägna sig åt att utveckla välfärdsstaten.³² Kvinnornas sociala insats inleddes i Finland på 1800-talet inom syföreningar och välgörenhetsföreningar. Kvinnor grundade fattigskolor och barnhem samt utdelade understöd åt vanlottade. De verksamhetsformer som kvinnorna inlett blev småningom en del av den kommunala och statliga hälso- och socialvården. Man började skapa en välfärdsstat på den grund som skapats av kvinnornas medborgerliga verksamhet.³³ Välfärdsstaten har givetvis inte utvecklats enbart genom kvinnorörelsen, utan arbetarrörelsens insats har också varit betydande.

Ett nytt slag av socialt tänkande framträdde i det finländska samhället på 1920- och 1930-talen genom de fria medborgarorganisationerna, som visade på betydelsen av att dryfta sociala frågor. Speciellt Mannerheims Barnskyddsförbund utförde ett banbrytande arbete på sin sektor. I slutet av 1930-talet var samhället moget för att förverkliga vissa centrala reformer inom lagstiftningen. Åren 1936 och 1937 stiftades lagar om barnskydd och moderskapsunderstöd och dessutom började man stöda barnfamiljernas ställning genom skattelättnader.³⁴

Martha-rörelsen gjorde en betydande insats vid uppbyggandet av välfärdsstaten, bl.a. genom upplysningsverksamhet. På marthornas program stod t.ex. folknäring, bostadsfrågan, barnavård, yrkesutbildning och yrkesrådgivning för unga samt underlättandet av hus-

³¹ Peterson, *Women in Political "Movement"*, s. 8, 16, 133.

³² Leila Simonen, 'Kunnallinen kodinhoitaja: suomalaisen naisammatin synty ja kehitys', *Naiset ja valta*, s. 55.

³³ Sven-Erik Åström, 'När 1840-talets herrskapsfruar upptäckte proletariatet', *Finsk Tidskrift* 1956, s. 52–63. Ritva Nätkin, 'Naiset, kontrolli ja hyvinvointivaltio', *Naiset ja valta*, s. 170 och Aino Saarinen, 'Valtaa vai vaikutusvaltaa? Valtiosta, naisliikkeestä ja naisten poliittisen kulttuurin muodostumisesta', *ibid.*, s. 151.

³⁴ Jouko Siipi, *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon*, Helsinki 1967, s. 55, 110–113. Matti Klinge, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*, Helsinki 1983, s. 184.

mödrarnas arbete på landsbygden. Det centrala var givetvis, att just kvinnorna betraktades som sakkunniga i dessa frågor och att man därför ville öka deras inflytande.

Vid sidan av allmän upplysningsverksamhet och bearbetning av opinionerna hade Martha-rörelsen också konkreta arbetsformer. Marthaförbundet grundade 1928 en hemsysterbyrå i Helsingfors och avlönade 14 hemsystrar. År 1939 utvidgades verksamheten genom att förbundet grundade en skola för hemsystrar.³⁵ De finska Martha-föreningarna fick på många orter till stånd att kommunen avlönade en hälsosyster och barnmorska. Om kommunen inte åtog sig uppgiften kunde föreningarna själva avlöna en sjuksköterska.³⁶

Arbetet för hemsyster- och hälsosysterverksamheten hade vissa konsekvenser som man på 1920- och 1930-talen knappast ännu kunde förutse eller planera medvetet. Med utgångspunkt i just dessa yrkeskategorier började de s.k. kvinnodominerade vård- och omsorgssektorerna växa fram och de expanderade kraftigt på 1940- och 1950-talen. På 1930-talet var hemsysterverksamheten uppenbart en respons på de problem som uppstod till följd av tjänarinnebristen. Det var framför allt medelklassens kvinnor som potentiellt stödde en sådan lösning eftersom medelklassfamiljerna i allmänhet inte hade råd att avlöna en stadigvarande tjänarinna, men vid behov kunde kalla in en hemsyster för att hjälpa till en dag i gången.

Även om kvinnorörelserna hade velat hålla sig utanför partipolitiska slitningar var detta inte möjligt i 1920- och 1930-talens Finland. Under inbördeskriget blev envar tvungen att ta ställning – marthorna stod helt på det vita Finlands sida som de stödde såväl i skrift som genom praktisk verksamhet.

De rödas tid skildrades som ett skräckvälde, anarkism och som en röd pest.³⁷ Marthorna stödde de vita för att de ansåg att de återin-

³⁵ *Finlands svenska Marthaförbund 1899–1959*, Helsingfors 1959, s. 98.

³⁶ Intervju med Ada Nevalainen 25.11.1981 om Marttaliitto distrikt för Norra Savolax 1932–37, Marttaliitto ry:s arkiv. Intervju med Irja Viding 16.11.1988. Suomalainen Marttaliitto, verksamhetsberättelser 1925–27 och 1930.

³⁷ *Emäntälehti* 2/1918, s. 17, 3–4/1918, s. 34–36, 2/1919, s. 30. *Husmodern* 6/1918, s. 68–70, 12/1918, s. 153.

*Centralutskottet för de båda Marthaförbunden uppvaktar
Fru Ellen Svinhufvud*

Tidvis sträckte sig Martha-organisationernas relationer ända upp till presidentens slott. Ester Ståhlberg och Ellen Svinhufvud var båda aktiva marthor och som inbjuden gäst deltog också Kaisa Kallio flera gånger i Martha-organisationernas tillställningar. Under 1920- och 1930-talen var Signe Relander den enda av Finlands presidentfruar som inte stod i kontakt med Martha-rörelsen. Inom husmodersföreningarna i de övriga nordiska länderna väckte det både beundran och förvåning att presidentens fru och en småbrukarhustru på det sätt kunde mötas på marthornas fester.

f. 2

förde lag och ordning i landet; de vitas motiv var av fosterlandskärlek och försvar av civilisationen.³⁸ Efter kriget strävande man till att kuva upproret på ett ideellt plan genom folkbildningskampanjer som gick ut på att betona vikten av laglydnad och god ordning. Martha-rörelsen tog snabbt på sig en roll som nationell enare och man hop-

³⁸ *Emäntälehti* 2/1918, s. 20, 22, 3-4/1918, s. 34. *Husmodern* 2/1918, s. 18, 12/1918, s. 153.

pades att kvinnorna skulle verka som fredsstiftare i det spända läget i samhället.³⁹

Martha-rörelsens ideella bakgrund var närmast borgerlig och i slutet av 1920- och början av 1930-talet fördömde rörelsen extrema riktningar såväl på vänster- som på högerkanten. Ställningstagandena var emellertid ytterst försiktiga och kan närmast läsas mellan raderna i några yttranden. Vid Suomalainen Marttaliittos årsmöte 26.4.1930 riktades klander både mot kommunisterna (stämplingar med främmande makt) och Lapporörelsen (de olagliga skjutsningarna):

... inom vårt folk förekommer många tråkiga företeelser. Det finns medborgare, som föraktar sina rättigheter och konspirerar med främmande makt för att störta sitt eget land i fördärvet. Det finns andra som fräckt bryter mot fosterlandets lagar. Floden av brottslighet stiger dag för dag. ... Inom vårt folk finns alltså mycket mörker och ondska, något som nedstämmer varje fosterlandsvän.⁴⁰

Vid riksdagsvalet i oktober samma år var de s.k. kommunistlagarna en av de stora frågorna. *Husmodern* gav i en ledare vinkar om vad som var ett önskvärt röstningsbeteende och påminde om vikten av att slå vakt om det västerländska kulturarvet. Varje väljare bar ansvar för landets framtid och för att Finlands folk fortlevde som ett kulturfolk, ty "... det är samma heliga ansvarskänsla, som vi måste fordra av dem, i vilkas händer vi lägga landets öden".⁴¹ Dessutom påminde ledaren ännu om att det som idag kan kännas riktigt, i morgon kan visa sig vara fel. Lapporörelsen tillbakavisades alltså diplomatiskt, men bestämt.

Vid det finska Marthaförbundets årsmöten 1932 och 1933 tog man också försiktigt ställning till det politiska läget genom att fördöma konflikter och politiska meningsskiljaktigheter. Samtidigt underlät man inte att nämna hur Martha-verksamheten var "ett verkligt värdefullt arbete, som förenade och som stärkte hela folkets framtid". Kommentarererna syftade synbarligen inte enbart på de politiska ytter-

³⁹ *Emäntälehti* 5-7/1918, s. 57, 1/1922, s. 10, 6-7/1923, s. 129-131. *Husmodern* 10/1918, s. 122, 12/1918, s. 155. Martha-föreningens årsberättelse 1919.

⁴⁰ *Emäntälehti* 5/1930, s. 176.

⁴¹ *Husmodern* 9/1930, s. 247.

Suomalainen Marttaliitto tog i bruk en Marthadräkt i slutet av 1930-talet. Idén att börja använda en enhetlig dräkt fick man uppenbarligen från Lotta Svärd-organisationen, lottadräkten hade ju vunnit spridning redan 1926. Marthorna betonade att den enhetliga dräkten befrämjade jämlikhet: då alla använde en liknande dräkt kunde ingen styra ut sig i finare kläder än andra. Samtidigt bidrog Marthadräkten till att förstärka gruppidentiteten.

lighetsriktningarna, utan också på språkfrågan som tillspetsades just under åren 1932–33.⁴²

Martha-rörelsens försäkringar att den var partpolitiskt neutral väckte ingen genklang inom vänstern. Dess inställning illustreras slående av en konflikt som inträffade i slutet av 1928. Eftersom många

⁴² Suomalainen Marttaliitto, årsmötesprot. 25.4.1932 och 28.4.1933, Marthaorganisationens arkiv III Ca 1, RA. Se även *Emäntälehti* 7–8/1927, s. 208. Pekka Kalevi Hämmäläinen, *Nationalitetskampen och språkstriden i Finland 1917–1939*, Helsingfors 1969, s. 187–191.

Martha-föreningar redan grundat lantbruksklubbar för barn planerade Suomalainen Marttaliitto att ansluta sig till det förbund för lantbruksklubbar som skulle grundas. Förbundet rådfrågade sina distriktsorganisationer varvid Södra Karelen distrikt motsatte sig grundandet av sådant förbund; en av motiveringarna var att verksamheten fått en politisk stämpel. Den socialdemokratiska tidningen *Kansan Työ* hade konstaterat att lantbruksklubbarna var ett redskap för borgerliga organisationer i den ideologiska kampen. Tidningen såg marthorna som en del av den borgerliga hegemonin.⁴³

Konflikten illustrerar tydligt läget i Finland på 1920- och 1930-talen; samhället var strikt uppdelat i vänster och höger. När språkstriden intensifierades på 1930-talet uppstod ytterligare en grupp som bestod av majoriteten av de svenskspråkiga. Denna tredelning återspeglades också i organisationsverksamheten. Arbetarna hade senast efter 1918 börjat grunda egna parallellorganisationer och slutligen förfogade arbetarna över egna organisationer för allt från idrott till kultur och dessa verkade som motvikt till den borgerliga sidans organisationer. De borgerliga organisationerna fortsatte att splittras på språklig grund och många tvåspråkiga föreningar delades på 1920-talet. Akademiska Karelen-Sällskapets nationella chauvinism påskyndade splittringen varför de svenskspråkiga grundade separata bildningsorganisationer.⁴⁴

Klyftan mellan höger- och vänsterorganisationerna var dock bredare än mellan svensk- och finskspråkiga. Ur vänsterns synvinkel var Martha-rörelsen en borgerlig organisation och dess inställning utformades därefter.

Martha-rörelsens uppfattning om opartiskhet är i sig intressant och sannolikt mycket typisk för medelklassorganisationer. Marthorna stödde den rådande samhällsordningen och i enlighet därmed definierades allt som ansågs hota denna som politisk eller i själva verket som icke-önskvärd politisk verksamhet. Därmed fick de båda

⁴³ Södra Karelen distrikt t. Suomalainen Marttaliitto 13.11.1928, Marthaorganisationens arkiv III Eab 1, RA. *Kansan Työ* 17.10.1928.

⁴⁴ Risto Alapuro, 'Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan', *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*, Helsinki 1980, s. 90–91. Bo Lönnqvist, *Suomenruotsalaiset. Kansatieteellinen tutkielma kieliryhmästä*, Jyväskylä 1981, s. 25.

extremrörelserna, både kommunismen och Lapporörelsen, en stilla dom av marthorna. De stod dock ännu mera främmande för vänsterinriktningen som ideologi än för högerextremismen, varför fördömandena av partilidelserna ofta riktades uttryckligen mot vänstern.⁴⁵

Marthorna stödde utan tvekan den rådande samhällsordningen och ifrågasatte inte det vita Finlands grundvärden – hem, religion och fosterland.⁴⁶ Däremot eftersträvade de reformer inom samhällssystemets ram.

Opartiska kvinnoorganisationer som marthorna intog en intressant ställning i Finland på 1920- och 1930-talen. De försökte utveckla en alternativ politisk praxis genom att betona samarbete och enighet. Kvinnorna tillägnade sig rollen av nationella enare, men förblev samförståndet enbart på festtalens nivå?

Kvinnorganisationerna hyste uppenbara strävanden att skapa ett annorlunda sätt att vara aktiv i samhället med utgångspunkt i den allmänna välfärden och försöken att bygga ut den. Man hoppades att kvinnorna skulle kunna skapa en likadan omsorg och harmoni i samhället som de upprätthöll i sina hem. Hemmet fick en speciell betydelse som samhällets grundenhet där barnen fostrades till goda medborgare. Därför betraktades hemmet inte egentligen som en privat livssfär utan som en del av samhällssystemet. Männens och kvinnornas primära uppgift som medborgare var att upprätthålla familjen som samhällets grundcell.

Finland var emellertid splittrat efter inbördeskriget och det var inte möjligt att ställa sig på sidan om partipolitiska frågor. Misstron var lika stark på båda hållen och man förhöll sig reserverat till all organisationsverksamhet på den andra sidan. Samverkan mellan kvinnoorganisationerna var likaså omöjlig ännu på 1920-talet, men under följande decennium började motsättningarna utjämnas. Företrädarna för den radikalaste linjen hade utrensats ur Arbetarkvinnoförbundet och förbundet hade i likhet med de andra kvinnoorganisationerna upptagit huslig ekonomi som en central punkt på sitt program.⁴⁷

⁴⁵ Ollila, s. 33. Se även *Emäntälehti* 7–8/1927, s. 208.

⁴⁶ Om dessa värden, se t.ex. Klinge, *Vihan veljistä valtiososialismiin*, s. 173–174 och *Från lojalism till rysshät*, Helsingfors 1988, s. 292–295.

⁴⁷ Sulkunen, *Naisen kutsumus*, s. 101–102, 109–120.

Man måste dock komma ihåg att förbundet på 1930-talet ännu inte kunde beredas plats vid de övriga kvinnoorganisationernas samlingar.

Kvinnorganisationernas linje i fråga om samhällsparticipation och -påverkan började ta form på 1920-talet. Sin slutliga bekräftelse fick den samhälleliga arbetsfördelningen mellan män och kvinnor under 1930-talets gång. Det är en öppen fråga i vilken utsträckning det härvid var fråga om det enda alternativ som återstod för kvinnorna. Högervidningen upplevdes som ett hot mot kvinnornas rättigheter och i detta läge fick de nöja sig med att säkra vad de uppnått och kunde inte drömma om nya påverkningsmöjligheter.

Hemmet och familjen blev härvid ett kontroversiellt element när det gällde att dra upp riktlinjer för kvinnors verksamhet i samhället. Å ena sidan var man rädd för att kvinnorna skulle stängas in i hemmet enligt den modell som tillämpades i Tyskland. Samtidigt användes hemmet och familjen som legitimerande argument för kvinnors samhälleliga aktivitet, eller som Hedvig Gebhard kärnfullt uttryckte saken:

... för närvarande finns det en betydande reaktion mot att kvinnor är aktiva i offentligheten. ... Om kvinnan i det politiska livet försätts i en annorlunda ställning, blir hon också en andra rangens medborgare. ... Det är ju kvinnor som fostrar kommande släktled och skapar hemmen, och för en så stor och ansvarsfull uppgift duger förvisso inte en andra rangens medborgare.⁴⁸

⁴⁸ *Maaseudun Tulevaisuus* 24.3.1936.